

דרכי החיזוק

ארבעה צריכים חיזוק (ברכות לב:) – שיתחזק אדם בהם תמיד בכל כחו (רש"י)

59

שיחה ממרן הגאון רבי גרשון אדלשטיין שליט"א • פרשת חקת תשע"ב

בפירוש החלק הרביעי) כי הבקשות והתפילות הם לסלק המפריעים לזה, וגם שיזדמנו לנו הדברים המעוררים לאהבה וליראה.

ומה שאמרו הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, היינו מפני שבענייני העולם שהכל בידי שמים, אין צריך להשתדל בכל כוחו, ודי בהשתדלות מועטת ותפילה, אבל יראת שמים שהבחירה בזה תלויה ביד האדם, צריך קודם להשתדל בכל כוחו ולעשות כל מה שהוא יכול, ומי שאינו משתדל בכל כוחו אינו זוכה לסייעתא דשמיא, והרי הוא אומלל, כי היצר הרע שולט עליו ומובילו לגיהנום.

ונוסח התפילה הוא "נצור לשוני מרע" – שהפה יהיה נקי מלשון הרע, "ושפתי מדבר מרמה" – מרמה זה פחות מלשון הרע, "ולמקללי נפשי תידום" – כשמבזים אותי לא יהיה איכפת לי, ולא רק הפה ישתוק אלא גם הנפש תידום, ואמנם גם כשהפה שותק זהו דבר גדול, וכמו שאמרו (חולין פט, א) "אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם את עצמו בשעת מריבה שנאמר תולה ארץ על בלימה", כשאדם בולם פיו בשעת מריבה הוא מקיים ומחזיק את העולם.

ומבקשים אחר כך "ונפשי כעפר לכל תהיה" – שידרסו עליו כמו עפר, ואמרנו לבאר בזה, מדוע מבקשים בלשון זו להיות דווקא כמו עפר? מפני שמצינו שלוש מדרגות בענווה, וכמו שמובא בגמרא (בחולין שם) על הפסוק "לא מרובכם מכל העמים חשק השם בכם כי אתם המעט מכל העמים", אמר להם הקב"ה לישראל חושקני בכם, שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטים עצמכם לפני, נתתי גדולה לאברהם אמר לפני ואנוכי עפר ואפר, למשה ואהרן אמר ונחנו מה, לדוד אמר ואנוכי תולעת ולא איש.

והזכרנו בשם מו"ר הגה"צ רא"א דסלר זצ"ל שביאר כי נאמרו כאן שלוש מדרגות בענווה, דוד המלך אמר "ואנוכי תולעת ולא איש", ותולעת יש בה רוח חיים, ויכולה לנוע ולזוז, אבל אברהם אבינו אמר "ואנוכי עפר ואפר", והיינו ענווה יותר גדולה, כמו עפר שדורכים עליו ואין בו רוח חיים, אבל גם בזה עדיין יש חשיבות משהו, כי העפר יש בו שימוש, וגם אפר הוא שווה פרוטה ויכולים לקדש בו אשה, ומשה רבינו אמר "ונחנו מה", והיינו הדרגה הגבוהה ביותר, שלא הרגיש שום חשיבות בעצמו, גם לא כמו תולעת ואפר.

והסיבה לזה, מדוע רק משה רבינו אמר ונחנו מה ולא אברהם ודוד, מפני שכל אחד אמר את האמת כפי מה שהרגיש בעצמו, ומשה רבינו שהיה העניו מכל האדם, הוא היה היחיד שלא הרגיש כלל שהוא קיים, ולא החשיב את עצמו לכלום, אבל אברהם אבינו ודוד המלך הרגישו קצת חשיבות, אברהם אמר ואנוכי עפר ואפר מפני שהרגיש שהוא קיים, כמו עפר שצריכים אותו ומשתמשים בו, ודוד אמר ואנוכי תולעת מפני שהרגיש חשיבות כמו דבר שיש בו רוח חיים, והם חילוקי דרגות בדקות לפי גודל מדרגתם.

וכיון שהרגישו כמו עפר ואפר וכמו תולעת, לא היו יכולים להכחיש את האמת ולומר ונחנו מה, כי צריך להיות עם מידת האמת ולא לרמות את עצמו, וכמו שמצינו בגמרא (יומא סט, ב) כי משה רבינו אמר האל הגדול הגיבור והנורא, בא ירמיה ואמר נכרים מקרקרים

בתפילת שמונה עשרה אנו אומרים "אלוקי נצור לשוני מרע", מבקשים סייעתא דשמיא שלא לדבר לשון הרע, ומצד שני יש פסוק בתהלים (לד, יד) "נצור לשונך מרע", והיינו שהחיוב הוא על האדם לשמור פיו מלדבר לשון הרע. ולכאורה הדברים סותרים, שבתפילה משמע שזה תלוי בסייעתא דשמיא ולא ביד האדם, כי היצר הרע חזק מאד ולא שייך להתגבר עליו בכוחות עצמו כי אם בסייעתא דשמיא, ואילו בפסוק כתוב נצור לשונך מרע, ומשמע שזה תלוי באדם עצמו, שצריך לשמור את פיו מלדבר לשון הרע.

והתירוץ כי שני הדברים נכונים, ואמנם היצר הרע חזק מאד ולא שייך להתגבר עליו בלא סייעתא דשמיא, אבל יש תנאי לזה אימתא זוכים לסייעתא דשמיא, דווקא אם האדם בעצמו השתדל ועשה כל מה שהוא יכול לעשות, אם אדם מתאמץ בכל כוחו לשמור על פיו שלא לדבר לשון הרע, וכבר הגיע למצב כזה שאינו יכול להתגבר עוד בכוחות עצמו, אזי זוכה לסייעתא דשמיא שמן השמים עוזרים לו ומסייעים בידו להתגבר על היצר, אבל אם לא עשה כל מה שבכוחו לעשות אינו זוכה לסייעתא דשמיא.

וכן כתבו המפרשים במה שאמרו חז"ל (קידושין ל, ב) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו שנאמר צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו שנאמר אלוקים לא יעזבונו בידו, [ועוד אמרו שם יצרו של אדם 'מתחדש' עליו בכל יום, ונזכרו בגמרא שני עניינים, מתגבר ומתחדש, ובפשוטו 'מתגבר' היינו יצר הרע של אותו החטא שמתגבר וחוזר עוד פעם, 'ומתחדש' היינו יצר הרע חדש של חטאים אחרים, וזקני זצ"ל בהקדמה לחידושי בן אריה כתב בזה באופן אחר עיין שם].

וכתבו הגר"א והרמח"ל (קול אליהו סוכה; מסילת ישרים פ"ב) כי דווקא בזמן שהאדם מצידו עשה כל המאמצים שהיה יכול לעשות, וכבר הגיע למצב כזה שאלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו, אז הקב"ה עוזרו ומסייע בידו להתגבר על היצר, אבל כל זמן שיש בידו להתאמץ יותר, ויכול להתגבר על היצר הרע בכוחות עצמו, אם אינו משתדל בכל כוחו אינו זוכה לסייעתא דשמיא, ורק מי שמשתדל ומתאמץ בכל כוחו זוכה לסייעתא דשמיא שיעזרהו הקב"ה.

ומטעם זה כתוב בפסוק "נצור לשונך מרע", כי התנאי לזכות לסייעתא דשמיא הוא שישתדל בכל כוחו ויעשה כל מה שהוא יכול לעשות, וצריך תחילה להשתדל בעצמו לשמור פיו מלדבר לשון הרע, ורק אחרי שהשתדל והתאמץ בכל כוחו, אז שייך לבקש סייעתא דשמיא – "נצור לשוני מרע", וצריך לבקש על זה, כי מי שאינו מבקש סימן שהוא סבור כי הדבר תלוי בידו, ומן השמים מראים לו שאין זה תלוי בידו, וצריך סייעתא דשמיא להצליח, שהכל בידי שמים.

ואף על פי שאמרו חז"ל (ברכות לג, ב) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, והיינו שהבחירה ביראת שמים תלויה ביד האדם, מכל מקום צריך להתפלל ולבקש רחמים גם על זה, וכמו שמצינו בספר תהלים הרבה תפילות על רוחניות, וגם אנו מבקשים באהבה רבה "ויחד לבבנו לאהבה וליראה שמך", וביאר החובות הלבבות (שער הביטחון פ"ד

בהיכלו איה נוראותיו, לא אמר נורא, בא דניאל אמר נכרים משתעבדים בבניו איה גבורותיו, לא אמר גיבור. והקשו שם בגמרא, כיצד באו ירמיה ודניאל ועקרו תקנת משה, ותירצו, מתוך שידועים בהקב"ה שאמיתי הוא לפיכך לא כיזבו בו.

וּכְתוּב שֶׁם כִּי אֲנָשִׁי כְּנַסְתָּ הַגְּדוּלָה הַחֲזִירוּ עֲטָרָה לְיוֹשֵׁנָה, שְׂבָאוֹ וְאִמְרוּ אֲדַרְבָּה זֹהִי גְבוּרָתוֹ שְׂכֹנֵשׁ אֶת יִצְרוֹ שְׂנוֹתֵן אֶרֶץ אֲפִים לְרַשְׁעִים, וְאֵלֹהֵי הַנּוֹרְאוֹתָיו שְׂאֵלְמֵלָא מוֹרָאוֹ שֶׁל הַקֶּב"ה הַיָּאֵךְ אֹמֵה אַחַת יִכּוֹלָה לְהַתְקַיֵּים בֵּין הָאוֹמוֹת, וְהֵינּוּ מִפְּנֵי שְׂכַלֵּי יִשְׂרָאֵל בֵּין הָאוֹמוֹת הֵם כְּמוֹ כְּבִשָּׁה אַחַת בֵּין שְׁבַעִים זְאֵבִים רַעֲבִים, וְאִף עַל פִּי כֵן אֲנַחְנוּ קִיַּיִמִים בְּנֵס, וְהַחִיִּים שֶׁל הַיְּהוּדִים לֹא פָחוֹת טוֹבִים מִשֶּׁל הַגּוֹיִים, גַּם הַיּוֹם בָּאִים גּוֹיִים וּפְלִיטִים מִמְּדִינוֹת רְחוֹקוֹת לְעֵבֹד כְּאֵן בְּאַרְץ, הֵם צְרִיכִים אוֹתָנוּ, וְאֲנַחְנוּ מְאוֹשְׂרִים יוֹתֵר מֵהֵם.

וְכֹמוֹ שֶׁכְּתַב הַחֻבּוֹת הַלְּבָבוֹת (שֶׁעַר הַבְּחִינָה סוּף פ"ה) כִּי אִם יִבְקֹשׁ אָדָם בְּזִמְנָה זֹה לְרֵאוֹת נִיסִים הַדּוּמִים לְמָה שֶׁהָיוּ בְּעַת יְצִיאַת מִצְרַיִם, "יִבִּיט בְּעֵין הָאֲמֵת עֲמַדְנוּ בֵּין הָאוֹמוֹת מַעַת הַגְּלוּת וְסִידוֹר עֲנִיִּינֵינוּ בִּינֵיהֶן, עִם מָה שֶׁאֵנוּ בְּלֵתִי מְסַכְּיִמִים עִימָהֵן בְּסִתְרָה וּבְגִלּוּי, וְהֵן יוֹדְעוֹת בְּזֵה, וִירָאָה, כִּי עֲנִיִּינֵנוּ אֲפֹשֶׁר שִׁיְהִיָּה קְרוֹב מִעֲנִיִּינֵיהֶן בְּמִזּוֹנוֹת וּבְטִרְפִּים, וְאֲפֹשֶׁר שִׁיְהִיָּה טוֹב מִעֲנִיִּינֵיהֶן בְּעֵתִי הַמְּלַחְמוֹת וְהַתְּגָרוֹת, וְתִרְאָה הַבִּינּוֹנִיִּים וְהַכְּפִרְיִים שֶׁבֵּהֵן טוֹרְחִים יוֹתֵר מִן הַבִּינּוֹנִיִּים שֶׁבְּנוֹ הַדְּלִים אֲשֶׁר בְּקִרְבָּנוּ," ע"ד.

ונתבאר כי רק משה רבינו אמר ונחנו מה, מפני שהוא היה היחיד שהרגיש ככה באמת, ולא שייך שיהיה עוד אדם בעולם עם דרגת ענווה כמו משה רבינו, שעליו נאמר והאיש משה עניו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה, רק משה רבינו שנסתכל באספקלריא המאירה, וכתוב בו ותמונת השם יביט, הוא היה יכול להגיע להכרת האמת בבהירות כזאת שאינו מרגיש כלל שהוא קיים, והייתה שכינה מדברת מתוך גרונו, שכל חומש דברים כתוב בלשון 'אני', כאילו משה הוא המדבר, אבל באמת הקב"ה דיבר מגרונו של משה.

ומטעם זה מבקשים בתפילה 'ונפשי כעפר לכל תהיה', ולא מבקשים על דרגת ענווה כמו 'ותולעת' מפני שעפר זוהי דרגה יותר גדולה של ענווה, אך גם לא מבקשים על דרגת ענווה של 'ונחנו מה' מפני שזוהי תפילת שווא, כי לא שייך שיהיה אדם בדרגת ענווה כמו משה רבינו, ולכל היותר יכולים לבקש ונפשי 'כעפר' לכל תהיה, שזוהי דרגתו של אברהם אבינו בענווה, וכל אחד יכול להגיע לזה, כמו שאמרו חז"ל (תדא"ר פרק כ"ה) חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק ויעקב.

ותחילה מבקשים על תיקון המידות, נצור לשוני מרע, ושפתי מדבר מרמה, ולמקללי נפשי תידום, ונפשי כעפר לכל תהיה, ורק אחר כך מבקשים פתח לבי בתורתך, מפני שלא שייך הצלחה בתורה בלי תיקון המידות, וצריכים קודם את הזכויות שאין לשון הרע, ואין גאוה, ויש ענווה, וכשיש מידות טובות אפשר לבקש על הצלחה בתורה. והחפץ חיים כתב בשמירת הלשון (ח"ב פ"א) 'וזהו שאנו אומרים בסוף תפילתנו אלוקי נצור לשוני מרע ואחר כך אנו מבקשים פתח לבי בתורתך, דאי לאו הכי אין התורה נחשבת לכלום'.

ובאמת גם בתורה, לא די לבקש פתח לבי בתורתך, וצריך קודם להשתדל בעצמו לעשות כל מה שהוא יכול, וללמוד בהתמדה בכל כוחו, וכפי שכבר הזכרנו מדברי הגמרא בנדה (ע, ב) מה יעשה אדם ויחכם, ירבה בשיבה ויבקש רחמים ממי שהחכמה שלו, ואמרו שם בגמרא כי צריכים את שני הדברים, והא בלא הא לא סגי, ופירש"י כי זה פשוט שצריך תפילה, והחידוש הוא שצריך גם להרבות בשיבה ולהשתדל בכל כוחו בהתמדת התורה, ומי שאינו משתדל בכל כוחו לא שייך שיזכה לסייעתא דשמיא.

ולמדים אנו כי האדם חייב להשתדל בכל כוחו, וכמו שפירש"י בברכות (לב, ב) על מה שאמרו ארבעה צריכים חיזוק תורה ומעשים טובים תפילה ודרך ארץ, ופירש"י 'שיתחזק אדם בהם תמיד ובכל כוחו', החיזוק צריך להיות תמיד מפני שהיצר הרע גם כן מתחזק תמיד, וכמו שכתב בחובות הלבבות (שער ייחוד המעשה פ"ה) שאתה ישן לו והוא ער לך, יצר הרע זהו טבע הגוף שמסית ומפתה, וגם כוחות הטומאה, והיצר אינו מסיח דעת מן האדם אף לא לרגע אחד, וכדי להתגבר עליו צריך חיזוק תמיד ובכל כוחו.

והעצה לזה על ידי קביעות יומית בספרי המוסר, וכתוב במשנה ברורה (א, יב) 'וצריך האדם לקבוע לו עת ללמוד ספרי מוסר בכל יום ויום אם מעט ואם הרבה כי הגדול מחברו יצרו גדול הימנו, ותבלין היצר הרע הוא תוכחת מאמרי חז"ל'. ושם בשער הציון (אות כ"ו) הביא מדברי החיי אדם שכתב שהוא יותר חיוב מכל לימודו, ואפילו אם יתבטל על ידי זה מלימוד פרק משניות או משאר לימוד. וכתוב בשם החיד"א כי מה שאמרו שהתורה תבלין ליצר הרע, הכוונה היא לתורת היראה, כל ספרי המוסר הם דברי תורה, שמביאים הרבה פסוקים ומאמרי חז"ל, וזהו עיקר התבלין ליצר הרע.

ושמעתי בילדותי ששאלו פעם את הגאון רבי ישראל סלנטר זצ"ל, מה יעשה אדם שיש לו רק חצי שעה פנויה ביום, האם ילמד בה מוסר או גמרא, והשיב הגר"ס שאם ילמד מוסר ימצא שיש לו עוד זמנים פנויים. ומעשה שהיה עם אדם גדול זצ"ל שביקש פעם מאחד שילמד חברותא עם מישחו, והלה השיב שאין לו זמן, ואמר לו אותו גדול, הבה נעשה חשבון, באיזה שעה אתה קם, כמה זמן אתה מתפלל, וכמה זמן אתה אוכל, ומצא שיש לו חצי שעה פנויה כל יום ללמוד איתו.

אם מתעמקים ועושים חשבון, מוצאים שיש זמן די והותר, וספרי המוסר הם חשבון הנפש, לחשוב מחשבות על מצבו, וכמו שאמרו (ב"ב עח, ב) בואו ונחשוב חשבוננו של עולם. וידוע על הגר"א מוילנא שביקש מהמגיד מדובנא שיוכיחו בדברי מוסר, כי האדם בעצמו אינו רואה את חסרונותיו, ומבקש שיאמר לו מה שצריך תיקון. וכן ידוע מהבית יוסף שהיה לו מגיד, מלאך שהיה מוכיח ומחזק אותו.

ומובא בספר מגיד מישרים (פרשת אמור) שהמגיד אמר לבית יוסף כי היצר הרע שולט עליך ומבקש להשמידך, והעצה היא שיהיו לך סדרים קבועים ללימוד משניות, שיהיו שגורות בפיך ובלבך ותחשוב עליהם תמיד, ותיזהר שלא להסיח דעת מהם אפילו רגע אחד "כי ברגע אחד שתסיח דעתך יצרך הרע יאבדך יהוממך ישפילך ישמידך ויפילך בבור תחתיות", כדי להיות בית יוסף ולחבר שולחן ערוך, התנאי לזה הוא לא להסיח דעת מן התורה.

היצר הרע אינו מפסיק אף רגע, ולכן צריכים קביעות של ספרי מוסר, כל אחד יקבע לעצמו לימוד בספר מוסר שמעניין אותו ומושך את לבו, זוהי העצה לחיים מאושרים!

לעילוי נשמת הרבנית הצדקנית

מרת **שרה רוטברג** ע"ה

אשת חבר להגאון הגדול רבי **זלמן רוטברג** זצ"ל

נלב"ע ז' בתמוז תשע"א

ת.נ.צ.ב.ה.